

Jälkineuvostoliittolaisen periferian muistin paikkoja

Natalia Baschmakoff
& Mari Ristolainen

Exegi monumentum aere perennius
(Horatius)

Kulttuuri- ja kaupunkimaisema

Kulttuurimaisema on luonnossa näkyvää valtakunnan historiaa; se asemoi itsensä ja omat merkityksensä, se konstruoi ja uusintaa maantieteellistä paikkaa. Kulttuurimaiseman muotoutumisessa ihmisen toiminta on hallitsevaa, ihmisen käden jälki näkyy kaikkialla, ja kulttuurimaisemaa voi syystä pitää ”ihmisen luomana” (*humanscape*) (Berleant 1991). Ihmisen tekemien muistomerkkien avulla, olivatpa ne loisteliaita palatseja tai maatuneita taisteluhautoja, voidaan rakentaa taloudellisen, poliittisen ja sivistyksellisen vallan hierarkioita ja määrittää yhteiskunnallisia suhteita (Lindgren 2000, 9). Virallisilla muistomerkeillä on ainutkertainen funktio kansallisten identifikaatioiden luomisessa: ne heijastavat valtaeliitin valintoja sen konstruoidessa kansakunnan julkista kuvaa (Forest, Johnson 2002, 526). Kulttuurimaiseman valtaa heijastavien merkitysten takia jotkut tutkijat mieltävät sen jopa ”poliittiseksi maise-

maksi” (Mitchell 2003, 787). Toiset korostavat kulttuurimaiseman uskonnollis-mytologisia ulottuvuuksia (Lavrenova 2004, 420).

Kulttuurimaisema ei ainoastaan rakenna itseään; se voi myös tuhota, poistaa ja aktiivisesti unohtaa rakentamansa (Mitchell 2003, 788-789). Muistomerkkejä pystytetään ja kaadetaan kulloistenkin tarpeiden mukaisesti, ja ne ovat alttiita ajan ja asenneympäristöjen muutoksille. Erityisesti Itä-Euroopan 1990-luvun nopeat yhteiskunnalliset muutokset ovat näyttäneet, miten ajankohdasta ja poliittisesta ilmapiiristä riippuen tapahtumat, henkilöt ja paikat kokevat nousu- tai laskusuhdanteen kollektiivisen muistin merkeinä (Johnson 1995, 51). Merkityksestään riisuttu kollektiivinen muisti voidaan myös museoida: neuvostovallan luhistuttua sen vihatuimmat symbolit, mm. Feliks Dzeržinskin patsas, kuljetettiin paremman puutteessa Moskovan Taiteilijakeskuksen puutarhaan. Näin spontaanista tuhoamisprosessista tulikin luhistuneen vallan symbolien hautausmaa (Forest, Johnson 2002, 536).

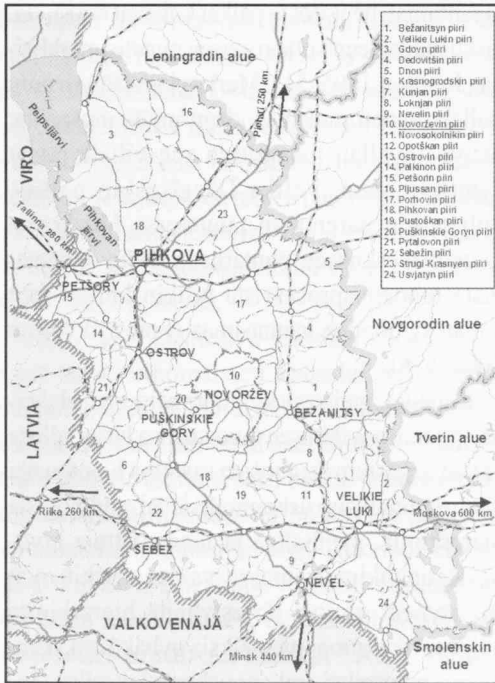
Kaupunkimaisema kulttuurimaiseman alalajina on sekin osa ihmisen muovaamaa historiallista vallan heijastumaa, vuosien saatossa hioutuneita yhteiskunnallisia, uskonnollisia tai mytologisia hierarkioita, symboleja ja tunnustettuja arvoja. Kaupunkimaisemassa vallan merkit ovat tiivistyneet samoja järjestyneitä hierarkioita heijastaviksi monumenteiksi: pyhäköiksi, kaupunginmuureiksi, rakennuskomplekseiksi, toreiksi, paraatiaukeiksi, patsaiksi, hautapaasiksi, muistolataoiksi. Paikan merkitys kasvaa paikan tajusta (*sense of place*), joka puolestaan muodostuu niistä yleisesti vakiintuneista käsityksistä,

joilla ihmiset representoivat tiettyä maantieteellistä objekti (Lavrenova 2004, 414). Näin ihmisten antamista esteettisistä, emotionaalisisista, käsitteellisistä ja konkreettisista merkityksistä syntyy ja vakiintuu yhteisön arkitajuntaan tietty merkityskokonaisuus, kulttuurinen kuva paikasta, joka kantaa historiallista vallan hierarkioiden muistia.

Tässä artikkelissa tarkastelemme venäläisen kulttuurimaiseman muistomerkkejä vanhan ja uuden vallan kollektiivisen identifioitumisen heijastumina jälkineuvostoliittolaisessa perifeerisessä kaupunkikuvassa sekä sitä, mitä symbolisia merkityksiä kaupungin asukkaat antavat näille muistomerkeille. Tapaustutkimus kohdistuu Venäjän luoteisrajalle, Pihkovan alueen maantieteelliseen keskipisteeseen, Novorževin kaupunkiin ja sitä ympäröiviin asutuskeskuksiin. Vuonna 1992 Pihkovan alue muuttui Neuvostoliiton sydänsuudusta Venäjän perifeeriseksi rajamaaksi (Baschmakoff

1998, 173; Baschmakoff, Loimi, Takala 2000, 27-29). Tapaustutkimuksessa tarkastelemme kulttuurimaisemaa ja sen muistomerkkejä konstruktionistisesta näkökulmasta representaatioina. Kysymyksenasettelumme kuuluukin seuraavasti: mitä novorževilaiset muistomerkit kertovat meille paikan todellisuudesta? Minkälaista symbolijärjestelmää Neuvostoliitossa konstruointiin, ja miten tuota järjestelmää sen romahtamisen jälkeen on patsaiden kautta kohdepaikkakunnalla arvioitu uudelleen? Muutamien esimerkkien avulla pyrimme kuvaamaan, miten valikoituneet merkitykset ja erilaisten uusien ja vanhojen symbolien merkityksellistäminen on prosessoitu. Tämän lisäksi pyrimme osoittamaan, miten lokaalia symbolimaisemaa on tuotettu paikallisten tekstien kautta, miten paikalliset monumentit tekstuaalistuvat ja miten paikalliset tekstit puolestaan monumentaalistuvat.

Muistin paikat

Kartta 1. Pihkovan alue on Venäjän federaation läntisin osa. Novorževin piiri sen keskellä, maantien ja rautatien välissä, on eristäytynyttyisyydessään tavallaan ”kaksoisperiferiaa”.

Jos muistomerkit kulttuurimaiseman kontekstissa käsitetään laajasti muistin paikkoina (*loci memoriae*), kuten ranskalainen historioitsija Pierre Nora on ehdottanut, ne voidaan jakaa seuraavasti: 1) maantieteelliset paikat, 2) historialliset hahmot, 3) muistomerkit ja rakennukset, 4) kirjalliset ja taiteelliset työt, 5) tunnus kuvat, symbolit sekä rituaalit. (Nora via Raivo 2004, 144.) Tarkasteltaessa muistin paikkoja suppeamassa, varsinaisen monumentin merkityksessä, ne voidaan jakaa vielä sen mukaan, miten ne konstruoidut: 1) aineellisesti, 2) symbolisesti ja 3) funktionaalisesti (emt.). Funktion mukaan venäläinen etnologi Vadim Lurje jakaa muistomerkit kahteen luokkaan: ensimmäinen funktio on yhteisön muistia säilyttävä, toinen sen kollektiivista tajuntaa vahvistava (Lurje 2003, 420). Jälkimmäisellä funktiolla, kuten tulemmme huomaamaan, on ollut erityisen tärkeä tehtävä nimenomaan sosialistisen ja jälkisosialistisen yhteiskunnan kollektiivisen tajunnan rakentajana.

Vanhin muistomerkkien laji ovat tempelit. Moskovan tunnus kuvan, Punaisella torilla koho-

avan Vasili Autuaan kirkon pystytti Kazanin valloituksen ja valtakuntansa ekspansion muistoksi Iivana Julma. Vasta 1700-luku kehitti näköispatsojen, obeliskien, muistolaattojen ja muiden varsinaisten muistomerkkien tradition. Jonkin tapahtuman kunniaksi vasiten pystytetty muistomerkki on tyypillisesti kaupunkilainen ilmiö. Venäläisissä pikkukylissä ei muistomerkkejä näe ja kirkonkylissä tapaa lähinnä sotasankareille tai tuntemattomalle sotilaille pystytettyjä patsaita. Vaikka kylän asukas pystyy paremmin ottamaan haltuunsa ja rakentamaan asumansa tilan, hänen motiivinsa vahvistaa yhteisöllistä muistia pystyttämällä muistomerkkejä lienee vähäisempi. Kaupunkilainen on kauempana asumisympäristöään koskevasta päätöksenteosta; samalla hän tarvitsee useammin näkyviä symboleja, jotka kytkevät hänet asumansa paikan merkitykseen.

Menneisyyden paikkojen saamat merkitykset, erityisesti niihin liittyvä historiallinen tulkinta, eivät muodostu itsestään. Niitä tuotetaan, vahvistetaan ja esitetään jatkuvasti. (Raivo 2004, 145.) Vallan heijastumina niillä saattaa olla takanaan kokonainen julkisen muistamisen jännityskertomus, kuten kuuluisalla keskellä Moskovaa seisovalla Kristus Vapahtajan kirkolla, joka pystytettiin Napoleonin Venäjänretkenä tunnetun Isänmaallisen sodan voiton muistoksi, mutta joka on aikojen saatossa saanut symboloida milloin monarkian, kansanvallan, totalitarismin, stagnaation tai restauraation ihanteita (ks. Sidorov 2000). Tässä tarkasteltavan Pihkovan seudun etuvartioasema on ollut kirkonrakentajien huolen aiheena aina 1400-luvulta lähtien. Niinpä erityisesti Pustorževin (nyk. Novorževin aluetta) ja Sebežin alueet joutuivat jo varhain näkemään uusien vallanpitäjien määrätietoista ekspansio politiikkaa näiden kiirehtiessä moskvalaisten väestönsiirtoja ja pystyttäessä uusia linnoituskirkkoja Pihkovaan ja sen lähialueille. 1500-luvulla Moskovan valta pyrki vahvistamaan Liettuan vastaista rajaa rakentamalla linnoituskirkkoja niin kovalla kiireellä, että eräänkin mainitaan sortuneen heti pystytettyä ”rakentajien leväperäisyyden vuoksi”. (Araktšejev 2003, 120-121.)

Historialliset kriisit muuttavat kaupunkikuvaa väkivaltaisesti; niiden aikana tavallinenkin kaupunkilainen voi osallistua aktiivisesti muistin paikkojen muokkaamiseen kaatamalla tai tuhoamalla muistomerkkejä. Kriisittöminä aikoina kaupungin asukkailla on muita vaikuttamisen keinoja. He voivat nimetä uudelleen paikkoja ja monumentteja, antaa niille uusia merkityksiä. Veistoksille annetaan lempi- ja pilkkanimiä, niistä kerrotaan kaskuja, koristellaan tilapäisin asustein, patsaalle laitetaan käteen lantti jne. Kaikesta muistomerkkin ympärillä kerrotusta ja eletystä tulee ihmisen läsnäolosta kertovaa paikallisfolklorea ja -tapakulttuuria. Petroskoissa tunnetaan istuvassa asennossa kuvattujen Marxin ja Engelsin patsas lempinimellä ”Papparaiset pilkillä”. Hatsinassa Lenin istuu yksin penkillä. Aikanaan Leninin vieressä istui Stalin, joka sittemmin paikalta hävisi. Nyt tyhjä paikka on suosittu tausta yksityiskuville: asettuessaan Leninin viereen valokuvattava tietää istuvansa Stalinin paikalla. Seuraava tarina liitetään useisiin pikkupaikkakuntiin: innokkaalle kuvanveistäjälle oli sattunut työtapaturma. Saatuaan suuren Lenin-muistomerkkien tilauksen hän oli pitänyt liikaa kiirettä lopullista valosta tehdessään ja tuloksena oli patsas, jossa Leninillä oli kaksi lippalakkia, toinen päässä, toinen kädessä. (Lurje 2003, 422-427.)

Puhuva kaupunki

Jälkineuvostoliittolaisia valtakunnallisia merkkejä tarkasteltaessa on syytä muistaa Venäjän vallankumouksellinen utopismi eli se, mistä kaikki alkoi. Bolševikkirituaalien suunnitelmallinen konstruointi ja valvonta alkoi varsin varhain, jo lokakuun vallankumouksen ensimmäisenä vuosipäivänä. Sen keskiössä oli itse Lenin – karismaattinen, elävä symboli, jonka säteilyä kirkastivat vallankumouksen tueksi historiasta haetut sankarit. Leninin suunnitelmassa propagandastrategiaansa hänen mielessään kangasteli *Città del sole*, Tommaso Campanellan 1600-luvun utopia – aurinkokaupunki. Campanellan näyistä innoittuneena

Lenin halusi koristaa ihannevaltionsa kaupungit sosialismin historian merkkihenkilöiden patsain ja mietelausein. Hän halusi kaupunkiansa puhuvan vallankumouksen suulla, levittävän vallankumouksen sanomaa niin, että lukutaidottomimmatkin kansalaiset voisivat omaksua yhteiskuntamuutoksen keskeiset dogmit. Maan koululaiset oli totutettava alaluokilta lähtien ideologiseen ympäristöoppiin, osallistumaan kaupunkiretkiin, joilla selitettäisiin patsaiden ja kirjoitusten aatteellista sisältöä. Yhdistämällä monumenttien arkiset opettavuustehtävät ja vallankumouksen vuosipäivän juhlamenot Lenin loi uuden urbaanin massaspektaakkelin tradition, jossa yhdistyivät karnevalistisuus, ihanteenpallonta, aateretoriikka ja uskonnollinen rituaali. (Stites 1989, 88-92.)

Vallankumousvuosien kulttuuristen muutosten lakipiste ankkuroitui lujasti tulevaisuuteen. Jälkineuvostoliittolaiset kulttuuriset muutokset hakevat yhtä tukevasti lakipistettään menneisyydestä. Sosialistisen valtion ideologit tekivät parhaansa pyyhkiäkseen venäläisestä kulttuurista keisarillisen menneisyyden jäljet ja osoittaakseen uuden aikakauden alkaneen puhtaalta pöydältä. Satojen vuosien kulttuuriperinnön häivyttämiseen tarvittiin runsaat seitsemänkymmentä vuotta. Nyt *de-sovetisaation* aktivistit entistävät, pystyttävät, kaivavat esille tuota sitkeästi ja järjestelmällisesti tuhottua ja haudattua keisarillista kulttuuriperintöä. (Hellberg-Hirn 2003, 164.)

On todettu, että historiaa kirjoittavat voittajat, kulttuuriperintöä taas vaalivat häviäjät. Jälkineuvostoliittolaisilla häviäjillä on vaalittavanaan kaksi kulttuuriperintöä ja hellittävänä kahdenlaista nostalgiaa: keisarillisen Venäjän ja Neuvosto-Venäjän. Nostalgoiden raja on häällyvä. Neuvostomenneisyyden perään haikailevat ne, jotka muistelevat järjestelmän takaamaa kansalaisten sosiaalista turvaverkkoa maksuttomine koulutuksineen, terveydenhuoltoineen, täystyöllisyyksineen, halpoine asumis- ja matkakustannuksineen, edullisine kulttuuripalveluineen. Keisarillista menneisyyttä kaipaa se, jonka silmää hiertää rapistuneiden palatsien kadotettu loisto ja kommuuniasunnoiksi muutettujen entisten lois-

tohuoneistojen rujot kopperot yhteiskeittiöineen. Tsaarinaikojen nostalgia kiteytyi ilmaisuihin ”*zarubežnaja Rossija*” (rajantakainen Venäjä) ja ”*Rossija, kotoruju my poterjali*” (Venäjä, jonka me menetimme). Jälkimmäisellä voidaan viitata sekä vanhaan tsaarinajan että Neuvosto-Venäjään. Monelle venäläiselle maa on tänään vieras. Sama koskee maastamuuttajia, uusien aaltojen rajantakaisia venäläisiä. (Emt., 165, 170.) Menneisyyden vaalijoiden joukosta erottuu tänä päivänä oma ryhmänsä, joka ei täytä häviäjän tunnusmerkkejä: ökyrikkaat julkisten muistomerkkien lahjoittajat. Merkkihenkilön tai -tapahtuman muistamisen lisäksi anteliaisuuden motiivina voi olla lahjoittajan itsensä ikuistaminen taikka kylmästi – rahanpesu.

Provinssimyytti

Venäläisten pikkukaupunkien nimettömyys on tuttua klassikkokirjallisuudesta. Kun kirjailija sijoittaa tapahtumat johonkin laajan Venäjänmaan maaseutukaupunkiin, kaupungin nimeä ei mainita eikä kaupungilla ole yksilöllistä identiteettiä. Päähenkilö vain saapuu NN:n kaupunkiin. Anton Tšehov kirjoittaa eräässä kirjeessään: ”Kaikki kaupungit ovat Venäjällä toistensa näköisiä. Jekaterinburg on tasan samanlainen kuin Perm tai Tula.” (Belousov 2004, 457). Useat kirjallisuudessa tavattavat pikkukaupunkien nimetkin viittaavat takapajulaan, tuppukylään, hölmölään jne. ja niitä kuvaavat adjektiivit ”*gluš*” (korpikylä), ”*dyra*” (peräkolo) puhuvat kertojan arvottavasta suhteesta kuvattavaansa. Tästä kirjallisuuden provinssikaupunkien nimettömyydestä heijastuu paitsi valtakunnan mittakaava, myös porrastettu hierarkkinen hallintojärjestelmä: kaupunki ei edusta itseään. vaan tiettyä kaupunkityyppiä, joka on rakennettu ylhäältä tulleesta käskystä ja tietyn kaavan mukaan. Aleksandr Belousov näkee nimettömyyden olevan osa pääkaupunkikeskeistä kuvaa Venäjän provinseista. Itse asiassa kyse on kirjallisuuden luomasta provinssimyytistä. (Emt.)

Provinssin myytti istuu sitkeässä venäläisessä ajatteluperinteessä kulttuurisen keskus/periferia

-binaarimallin ansiosta. Jelena Jarskaja-Smirnova ja Pavel Romanov ovat keränneet Stalinin ajan kokeneiden ihmisten muistitietoa provins-sikaupungista Saratovin alueelta. Kirjoittajat toteavat, että erityisesti Stalinin aika vahvisti keskus/periferia -oppositiota neuvostoihmisten arkiajattelussa. Totalitarismin ajattelumallit ovat iskostuneet syväälle ihmisten mieliin, ja ne rajoittavat vielä kauan Stalinin kuoltuakin ihmisten muistin valintoja. Siitä huolimatta yksilöiden onnistuu jatkuvasti löytää omia riippumattoman ajattelun strategioita. Näin tietyn pienen paikkakunnan perifeerinen identiteetti rakentuu haasteltujen kertomuksista eräänlaisena kokemusten jatkumona, joka alati suhteuttaa itseään toisiin periferioihin, joille se puolestaan on keskus. (Jarskaja-Smirnova, Romanov 2001, 325-326.)

Monumentit todellisuuksien kuvaajina

Yksilöllisten kokemusten kollektiivinen merkityksenantoprosessi monumentaalistaa paikat ja tapahtumat ja välittää nämä muistin paikkojen valinnat ja jännitteet jälkipolville. Monumenttien yhteisöllistä muistia säilyttävä sekä kollektiivista tajuntaa vahvistava funktio kytkeytyvät yhteisön pyrkimykseen turvata oma jatkuvuutensa ja identiteettinsä erityisesti jälkineuvostoliittolaisessa periferiassa. Monumentteihin luodaan symbolisia ilmaisuja yhteisöllisille suhteille ja määrittellen rituaaleja, tapoja ja totumuksia, jotka välittyvät eteenpäin paikan tajun rakenteellisina ominaisuuksina. Esimerkiksi Novorževin asukkaiden paikalliskertomusten jatkumoa voi tarkastella muistomerkkien ajallisen ja sisällöllisen kokonaisuuden kautta selvittämällä miten monumentit eri aikakausina kuvaavat erilaisia kollektiivisia todellisuuksia.

Novorževin muistin paikat on karkeasti jaoteltavissa sisältönsä mukaan kulttuurisiin muistomerkkeihin, uskonnollisiin muistomerkkeihin ja rakennuksiin ja sekä sota- ja henkilömuistomerkkeihin. Näiden monumenttien yhteisön muistia säilyttävää ja kollektiivista tajuntaa vahvistavaa funktiota voi tarkastella niistä eroteltavien kah-

den erilaisen peruskertomuksen – neuvostoliittolainen ulkoisen uhkan ja jälkineuvostoliittolainen myyttisen menneisyyden kertomuksen kautta. Molempiin kertomuksiin sisältyy paikallista novorževilaista kertomusta, mutta hyvin eri tavalla. Mielikuva paikkakunnasta kokonaisuutena on luotu toisaalta konstruoimalla yhteisölle vuosisatainen historia, korostamalla sen yhteisiä vaikeita kokemuksia, sekä toisaalta paikallisen sankarillisen ja merkityksellisen menneisyyden kautta. Neuvostoaikana yhteiset ja vahvistamisen arvoiseksi määritellyt kokemukset liittyivät sotaan ja ulkoisen uhan tunteen kautta tuotettuun yhteisöllisyyteen, nationalismiin ja patriotismiin. Neuvostoliiton romahdettua identifikaatiomallit laajenivat ja muuttuivat paikalliseksi yhteisölliseksi yksilöitymäksi, joka pyrki irti kaiken kattavasta neuvostoidentiteetistä.

Historialliset taistelupaikat, sankareiden ja voittajien patsaat, kaatuneiden muistomerkit ovat oleellinen osa kansallista ikonografiaa (Raivo 2004, 142). Sotamonumentteihin voidaan myös vahvistaa uskoa ulkoisen vihollisen olemassaoloon. Neuvostomonumenttien sisältöä analysoimalla on nähtävissä miten ulkoinen uhka on yritetty saada muodostumaan pysyväksi, jotta kulloisenkin johtajan asema vakiintuisi ja sisäiset uhat muuttuisivat vähemmän merkityksellisiksi. Erilaisia sotamuistomerkkejä on pystytetty Novorževin alueelle 1960-luvulta lähtien kylmän sodan ollessa kuumimmillaan. Maantieteellisen asemansa vuoksi tällä raja-alueella on käyty

Kuva 1. Borodinskajan taisteluasema. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

Kuva 2. Tuntemattoman sotilaan patsas. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

monia muistamisen arvoiksi määriteltyjä taisteluita. Näistä muistuttavat mm. ”Borodinskajan taisteluasema” (1968), korkean mäen päälle pystytetty massiivinen kivipaasi vuonna 1944 paikallisessa taistelussa kaatuneiden 28:n sotilaan muistolle, sekä Tuntemattoman sotilaan patsas (1960-70-luku), joka on pystytetty Suuressa isänmaallisessa sodassa vuonna 1944 menehtyneiden kolhoosityöläisten muistolle. Tuntematon sotilas, toisessa kädessä kivääri ja toinen käsi ojossa, ikään kuin huutaa muistotaulun tekstiä: ”Ihmiset! Pysähtykää! Kumartakaa! Älkää itkekö! Kutsukoon tämä paikka urotekoihin, opettakoon rakastamaan synnyinmaata ja varjelemaan maailman rauhaa.” Ulkoisen uhan kertomuksessa paikallinen sankaruus korostuu erityisesti suurta paikallista vapautumista symboloivassa vuonna 1985 paljastetussa Novorževin vapautustaistelussa kaatuneiden sotilaiden muistomerkinä, joka jäi alueella viimeiseksi neuvostoaikana pystytetyksi monumentiksi. On ehkä sattumaa, että monumentti on pystytetty samana vuonna kuin Gorbatšov nousi valtaan. Teksti ”Ketään

Kuva 3. Novorževin vapautustaistelussa kaatuneiden sotilaiden muistomerkki. © Mari Ristolainen

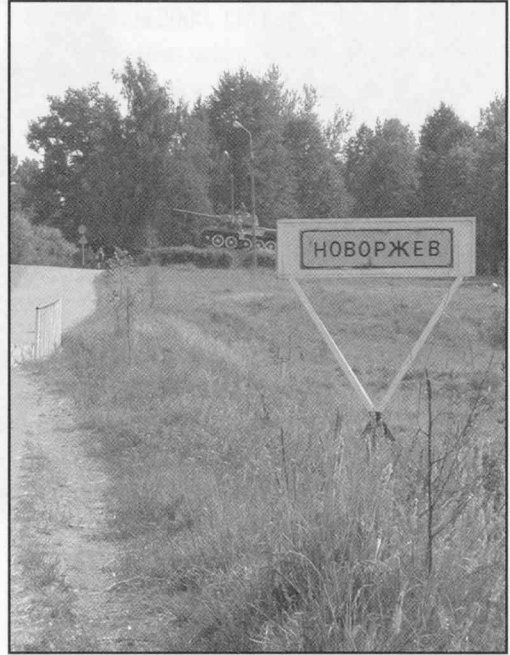

Kuva 4. Kirkko vastaanotti Pihkovan suunnasta Novorževiin saapuvia ennen vuotta 1958. © Zemlja novorževskajan kuva-arkisto.

ei ole unohdettu. Mitään ei ole unohdettu” muistuttaa kuitenkin yhä ulkoisesta uhasta ja tukee edellä esitettyjä väitteitä. Nykyään tälle paikalle keräännytään suurin joukoin entisenä Neuvostoarmeijan ja sotalaivaston, nykyisenä Isänmaan puolustajien päivänä (23.2.) sekä Voitonpäivänä (9.5.). Ulkoisen/sisäisen uhan kertomus jatkuu tänäkin päivänä usuin, pienemmin monumentein. Tšetšenia sota ei ole säästänyt Pihkovankaan alueen nuoria: vuonna 2000 on saanut muistolaatan Novorževin keskikoulun seinään Tšetšeniassa kokonaisen pihkovalaisen laskuvarjojokomppanian mukana menehtynyt novorževiläinen nuorukainen.

Tankki

Merkittävin ulkoisen uhan symboli Novorževissa on kuitenkin tuoreella vihreällä maalilla ehos-tettu *Tankki*, joka tänäkin päivänä tervehtii jalustaltaan kaupunkiin Pihkovan suunnasta saapuvaa vierasta. Samalla paikalla sijaitsi ennen Pyhän Nikolaoksen, Ihmeidentekijän kirkko, joka räjäytettiin vuonna 1958 kaupungin silloisen sotakomissaarin toimesta (Baschkoff, Loimi, Takala 2000, 37, 39). Vuonna 1971 paikka päätettiin ”ylevöittää”, kuten paikallinen harrastajavalokuvaaja asian ilmaisee, ja jalustalle sijoitettiin tankki, jonka muistolaatassa lukee: ”29. helmikuuta vuonna 1944 ensimmäisen armeijan 26. jalkaväkidivisioonan ja toisen Baltian rintaman 22. armeijan 208. jalkaväkidivisioonan

Kuva 5. 1970-luvulta lähtien Novorževiin saapuvia on tervehtinyt tankki. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

joukko-osastot vapauttivat Novorževin kaupungin saksalais-fasisistista miehittäjistä. Kunnia Neuvostoarmeijalle! Ikuinen muisto kaatuneille sankareille!” Voisi kuvitella, että tankki on paikallista taistelut nähnyttä sotakalustoa, mutta näin ei asian laita ole. Novorževiin mitenkään liittymätön nimetön tankki kuljetettiin paikalle vasiten kyseisenä vuonna jostain varikolta Pietarin lähistöltä. (ZN 6.8.2002.)

Näkyvän sijaintinsa ansiosta Tankista on vuosien saatossa tullut huomattava paikkakunnan symboli. Tankki on myös oiva esimerkki siitä, miten monumentit täyttyvät jatkuvasti uusista merkityksistä, miten ne voivat tekstuaalistua ja välittää sanomaansa kirjallisessa muodossa. Viimeinen yritys ulkoisen uhan levittämiseen kiteytyy runossa, joka julkaistiin paikallisessa lehdessä. Merkitykselliseksi sen tekee julkaisuajankohta – heinäkuu 1991.

Tankki

- Ei lepoa se sodan aikana tuntenut,
- Se valtasi aseman toisensa jälkeen,
- Se syöksyi pelottomasti taistelusta toiseen.

Kuva 6. Isänmaan puolustajien päivä tankin luona vuonna 2004. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

Tänään se seisoo jalustalla.
Mutta sen halu etenemiseen ei ole hiipunut.
Taivaan sineä ihaillen
Se on uudelleen valmis jalustaltaan
Syöksymään kaikkein armottomimpaan
taisteluun!

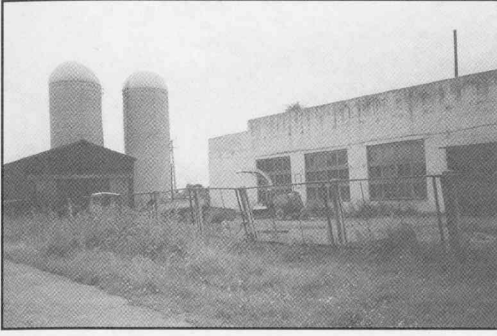
E. Nevski (ZT 25.7.1991; suom. NB)

Keväällä 1991 Baltian maat olivat juuri äänestäneet itsenäisiksi julistautumisesta ja Moskovassa Boris Jeltsin oli nousemassa toisen tankin päälle. Runon tankista voi nähdä symbolisena yrityksenä mobilisoida ihmiset vielä kerran jotain ulkoista vaaraa vastaan, jotta tunne sisäisen romahtamisen vaaran uhasta saataisiin sammumaan. Tankin ja koko Neuvostoliiton viimeinen taisto päättyi kuitenkin tappioon; Novorževissakin jälkineuvostoliittolaisen yhtenäisyyden konstruointiin otettiin muisto-

merkeissä uudenlainen tema – historialliset merkkihenkilöt sekä heidän toimintansa paikallisen myyttisen menneisyyden rakentajina. Silti yksikään neuvostoajan patsas ei Novorževissa kaatunut. Täällä pyrkimys rakentaa uudelleen paikan myyttistä menneisyyttä ei johtanut neuvostoyhteiskunnan monumenttien hylkimiseen vaan niiden merkityksen uudelleenmuokkaamiseen osaksi muuntuvan myyttisen menneisyyden jatkumoa. Hoitamalla vanhoja ja luomalla uusia kulttipaikkoja alettiin rakentaa uutta, omaleimaista paikallisen yhteisöllisyyden tunnetta.

Patsaat muistin paikkoina

1960-luvulla Neuvostoliitossa harjoitettu keskitävä asutuspolitiikka ajoi alas ns. ”näköalattomat kylät” (*bezperspektivnyje derevni*). Jo aiemmin kollektiivitalouksien ”tervehdyttämiskampanja” oli yhdistellyt kolhooseja. 1990-luvun siirtymä-

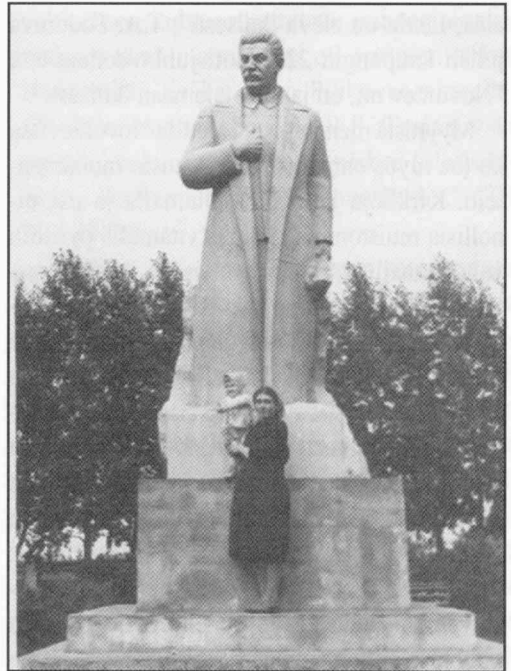
Kuva 7. Vehnon kylän rapistuneet viljasiilot. © Natalia Baschmakoff

kaudella neuvostoajan teollisuusrakennukset raunioituivat, kun kolhoosit ja sovhoosit ajettiin lopullisesti alas, mutta samalla ne monumentaalistuivat ja muuttuivat osaksi myyttisen menneisyyden suurta kertomusta. (Baschmakoff 1998, 174-175.) Vanhoja rapistuneita viljasiiloja pidetään tänä päivänä esimerkiksi Oršan kylän käyntikorttina (ZN 25.1.2005). Samoja rujosti maisemassa sojottavia viljasiiloja näkyy muissakin lähikylissä kuten Vehnossa (Baschmakoff,

Kuva 8. Lenin auringonpaisteissa kesällä 2004. © Mari Ristolainen

Loimi, Takala 2000, 114). 1970-luvulla pystytetty Leninin patsas seisoo yhä uljaana Novorževin hallintorakennuksen edustalla hopeanvärisellä tahmealla maalilla ehostettuna. Auringon osuessa tähän hieman harvinaisempaan, sydämensä kansalle avaavaan Leniniin voi melkein nähdä sen ympärillä sädekehän. Lenin-monumentti on Stalinin patsaan ohella ainoa ei-sotamonumentti, joka neuvostoaikana on kaupunkiin pystytetty. Stalinin patsas kaadettiin jo vuonna 1962 henkilökultin vastaisen taistelun tuloksena (ZN, 30.7.2005). Hämmästyttävää on kuitenkin Stalinin ja Leninin patsaiden samankaltaisuus. Aivan kuten Lenin, myös Isä-aurinkoinen avasi sydämensä novorževilaisille. Entisen kaupunginjohtajan T.A. Fedorovan mukaan Leninin patsas muistuttaa kaupunkia paitsi ihmisestä, joka pystyi muuttamaan maailmaa, myös kokonaisuudesta historiallisesta aikakaudesta. Patsaan kunnosta huolehtimalla kaupungissa kunnioitetaan Leninin historiallista merkitystä. (ZN 11.6.2002.) Siteeraten Majakovskin sanoja ”Lenin eli, Lenin

Kuva 9. Jokainen kaupunkilainen oli Stalinin sydämen asia vuoteen 1962. © Zemlja novorževskajan kuva-arkisto

Kuva 11. Kazanin Jumalanäidille pyhitetty tsasouna ja Skeemamunki-patsas Zahodin kylässä. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

elää, Lenin on elävä ikuisesti”, T.A. Fedorova julisti kaupungin 225-vuotisjuhlavuonna, että ”Novoržev oli, on ja tulee olemaan ikuisesti”.

Myyttistä menneisyyttä alettiin Novorževissa kertoa myös ennallistetuin ja uusien monumentein. Kirkkoja jälleenrakentamalla ja uskonnollisia muistomerkkejä pystyttämällä pyrittiin valtakunnallisestikin tietynlaiseen jälkineuvostoliittolaiseen synninpäästöön ja uuteen uskonnolliseen alkuun 1990-luvun puolivälistä lähtien (Sidorov 2000, 548). Paikallisessa lehdessä ja erilaisissa julkisissa tilaisuuksissa pitkään käydyn debatin jälkeen vuonna 1991 Novorževissa päätettiin aloittaa rahankeruu ja talkoolauantait toisen tuhotun pyhäkön, Kristuksen syntymän kirkon, jälleenrakentamiseksi (ZT 24.10.1991; 21.11.1991; 28.11.1991). Ensimmäinen jumalanpalvelus hautausmaalle uudelleenrakennetussa kirkossa voitiin toimittaa 17.8.1997, mutta täysin valmiiksi kirkko saatiin vasta vuonna 1999. Myös Novorževin lähikylään, Zahodiin, on vuonna 1998 rakennettu Kazanin Jumalanäidin

Kuva 10. Talkoovoimin 1990-luvulla hautausmaalle pystytetty Kristuksen syntymän kirkko. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

ikonille pyhitetty tsasouna ja sen viereen on pystytetty Skeemamunkin patsas (2002).

Puškinin oma peräkylä

Vuosituhanen loppua lähestyttäessä alettiin Novorževissa kertoa uudella tavalla omaa paikallista historiaa. Kulttuurimuistomerkeissä alkaa tällöin korostua omaleimainen myyttinen menneisyys ja erityisesti paikallisuus. Vuonna 1999, Novorževin 222-vuotisjuhlavuoden ja Puškinin syntymän 200-vuotisjuhlavuoden kunniaksi uudistettiin Puškinille omistettu muistolaatta. Arvokkain seremonioin ja juhlapuhein paljastettiin uusi, musta graniittitaulu, jossa lukee kultakirjaimin: ”Tällä paikalla sijaisi D.S. Kotosovin hotelli, jossa A.S. Puškin yöpyi useasti matkallaan Mihailovskojeen”. Samalla paikalla oli ollut noin kaksikymmentä vuotta valkoinen marmorilaatta, jonka teksti oli vuosien saatossa haalistunut lähes näkymättömäksi, eikä laatta erottunut vaaleaa tiiliseinää vasten. Uuden muistolaatan lahjoitti kaupungille pietarilainen veropoliisin päällikkö, joka on myös pystyttänyt edellä mainitun Kazanin Jumalanäidille pyhitetyn tsasounan, Skeemamunkin patsaan ja tukenut useimpia muita Novorževin monumenttihankkeita. Kotiseutumuseon johtajan mukaan paikka on novorževilaisille pyhä, sillä se yhdistää heidät Puškiniin. (ZN 18.8.1999.)

Kuva 12. Käsinmaalattu Mihail Fedorovin runojuliste Novorževin torin laidalla keväällä 2004. © Mari Ristolainen

Novorževin suhde Puškiniin on kiinnostava. Se toistaa kirjaimellisesti provinssimyytin kirjallista perinnettä. Puškin mainitsee eräässä runossaan Novorževin yhdeksi viheliäisimmistä paikoista mitä maa päällään kantaa.

On Venäjänmaalla
kaupunki – Luga nimeltään.
Kurjempaa peräkylää
ei voisi kuvitella,
jos ei lukuun oteta
– minun Novorževiani.

(Puškin 1956, 313; suom. NB)

Novorževilaiset ovat kuitenkin erittäin ylpeitä runosta: ”Eihän Puškin ole suinkaan kaikkia Venäjän kaupunkeja muistanut parjata!” ”Kaiken lisäksi”, sanovat novorževiläiset, ”Puškin on tunnustanut kaupungin omakseen käyttämällä possessiivipronominia ’minun’ Novorževini!” Mielenkiintoista on myös, että samaa käännteistä positiivisuutta ei nähdä esimerkiksi paikkakunnalla tunnetun kirjailijaklassikko K.K. Slutševskin kirjoituksissa. Slutševski kirjoittaa vuonna 1886 ilmestyneissä matkakertomuksissaan Novorževin olevan mitäänsanomaton ja köyhä paikkakunta ilman merkityksellistä historiallista asemaa (PKL 2003, 380). Slutševskia ei myöskään ole kunnioitettu muistolaatoin eikä

Kuva 13. Katariina Suuren patsaan paljastustilaisuus Novorževin alueen entisen puoluetoiniston edustalla vuonna 2002. © Pavel Mihailov, Zemlja novorževskaja

mainittu kaupungin historiikeissa. Sen sijaan uuteen valikoivaan paikallishistorian suureen kertomuksen liittyy esimerkiksi Novorževissa syntynyt balalaikkavirtuoosi B.S. Trojanovski. Vuonna 2003 paljastettiin Trojanovskin kohokuva Novorževin kulttuuritalon seinässä taiteilijan 120-vuotissyntymäpäivän kunniaksi. Julkistamistilaisuudessa puhuneen Pihkovan alueen valtiollisen kulttuurikomitean puheenjohtajan mukaan tämä monumentti oli erityisen tärkeä Novorževin lisäksi koko Pihkovan alueelle: ”Meidän maanmiehemme B.S. Trojanovski sai vihdoinkin todellisen *propiskan* (oleskeluluvan) kotikaupunkiinsa – Novorževiin.” (ZN 25.4.2003.)

Hieman erilaisempi julkinen monumentti jälkineuvostoliittolaisen periferian maisemassa on Novorževin keskeisellä paikalla, torin reunassa seisova käsinmaalattu runojuliste. Mihail Fedorov oli paikallinen opettaja ja harrastajakirjoittaja, joka menehtyi liikenneonnettomuudessa vuonna 1998. Seuraavana kesänä Fedorovin teksti maalattiin julisteeksi: ”Me olemme kotoisin täältä, tässä olemme syntyneet. Kuin ruoho kiinni kasvaneet taivaaseen tähän. Emme me pyydä luvatonta – vain tilkkua maata tätä.” Jos Tankki oli esimerkki siitä, miten monumentit tekstuaalistuvat, niin runojuliste havainnollistaa hyvin miten paikalliset tekstit monumentaalistuvat.

Aikakausien monet tulkinnat

Merkittävin myyttistä menneisyyttä ja paikallisuutta konstruoiva muistomerkki on kuitenkin vuonna 2002 pystytetty Katariina Suuren patsas. Neuvostoaikana kukaan ei juurikaan kiinnittänyt huomiota siihen tosiasiaan, että kaupunki oli perustettu Katariina Suuren käskystä. 1990-luvulta alkaen tämä tarina korostuu ja toistuu vuosittain erityisesti Novorževin kaupunkipäivän yhteydessä.

Katariina Suuren patsas pystytettiin Novorževin 225-vuotissyntymäpäivän kunniaksi. Dokumenttien mukaan Novoržev perustettiin Katariina Suuren ukaasilla 14.8.1777. Talo, jonka edessä patsas seisoo, on entinen Novorževin alueen puoluetoimisto (*raikom*). Ennen patsaan pystyttämistä talolle tehtiin julkisivuremontti ja taloon perustettiin mm. paikallinen poliittisen historian museo. Patsaan pystyttämisaikasta käytiin kiivastakin julkista debattia, ja silloista kaupungin johtajaa pyydettiin mm. selvittämään, miten on mahdollista, että juuri sen kaikkein ideologisesti väriytyneimmän neuvostoajan rakennuksen eteen pystytetään patsas Katariina Suurelle. (ZN 11.6.2002.) Patsaan pystyttämisen jälkeen myös paikan nimi muuttui Katariinan aukioksi. Tänä päivänä Katariinan aukiota pidetään kaupungin käyntikorttina ja keisarinna patsaalle viedään kukkia; poliittisen historian museon opastettu kierroskin alkaa sopuisasti keisarillisesta menneisyydestä muistuttavan veistoksen edustalta museonjohtajan lausumien Puškinin Novoržev -säkeiden säestämänä. Uuden myyttisen menneisyyden konstruoinnin merkitys kiteytyy silloisen kaupunginjohtaja T.A. Fedorovan vastauksessa, jossa hän yhdistää menneisyyden ja nykyisyyden yhdeksi johdonmukaiseksi tarinaksi. Menneisyydestä tulee nykyisyyttä tai ainakin nykyisyydestä tulee uusinnettua ja tulkittua menneisyyttä (Raivo 2000, 143). Jälkineuvostoliittolaisilla häviäjillä on tässäkin vaalittavanaan kaksi kulttuuriperin-

töä ja hellittävänään kahdenlaista nostalgiaa: keisarillisen Venäjän ja Neuvosto-Venäjän. Vaikka nostalgiaiden raja on veteen piirretty viiva, on Novorževin paikalliskulttuuri päättänyt profiloitua uuden identiteettinsä sulattamalla yhteen Katariina Suuren ja kommunistivallan puoluetoimiston:

T.A. Fedorova: ”En [näe mitään ristiriitaa patsaan sijoittamispaikassa]. Me emme omista tätä museota ideologialle tai kommunistiselle puolueelle vaan ihmisille, jotka tässä talossa ovat tehneet työtä. He tekivät paljon tämän kaupungin ja alueen hyväksi. Kehittivät taloutta, maataloutta ja kulttuuria. Turha sanoa, olivatko he oikeassa vai väärässä... Se kaikki on osa meidän historiaamme, osa meidän elämäämme, emmekä me pääse sitä pakoon. On olemassa maa, olipa se minkä niminen vain, on olemassa ihmisiä, jotka tekevät kaikkensa, että tämä maa, meidän isänmaamme, kukoistaisi... Sama koskee patsasta. Sitä ei ole niinkään omistettu keisarinalle, se ei ylistä monarkiaa. Se on sukupolvien yhdistymisen vertauskuva, se symboloi meidän menneisyyttämme, jota meidän tulisi muistaa, kunnioittaa ja ymmärtää. Jos emme tunne historiaamme – ei ole tulevaisuutta – ei meillä, ei koko maalla...” (ZN 11.6.2002.)

Tarkastellessaan muistia ja sen suhdetta kulttuuriin Juri Lotman toteaa, että muisti luovana kulttuurisena mekanismina ei ole ainoastaan pankroninen vaan oikeastaan ajan käsitteelle vastakkainen ilmiö. Se säilöö menneen nykyisyyteen. Samalla jokainen kulttuuri määrittää oman muistamisen ja unohtamisen paradigman. Yhteisö vetää viivan tarpeettomaksi käyneen ylitse ja poistaa unohtettavan kollektiivisesta muistista. Mutta aikaa kuluu ja kulttuurinen koodi muuttuu, sen mukana muuttuu myös muistamisen-unohtamisen paradigma. Se, mitä väitettiin todelliseksi, muuttuu ikään kuin olemattomaksi, olematon taas tulee olevaksi ja täytyy merkityksestä. (Lotman 1992, 201.)

Lähteet

- Araktšev, V.A. (2003), *Pskovski kraj v XV—XVII vekah. Obštšestvo i gosudarstvo*, SPb: BLIC.
- Baschmakoff, N. (1998), Viikatemies taivaanrannassa. Pihkovan alueen arkea paikallisväestön ja vallanpitäjien näkökulmasta 1996-1998. – *Ortodoksia* 47, 169-194.
- Baschmakoff, N., Loimi, N., Takala, J. (2000), Govorit Ivahново. Nabljudeniija nad protsessom vyžyvanija pskovskoi derevni v 1996-1998 gg. – *Learning by Doing 2. Working Papers from the Russian Department*, Joensuu: University of Joensuu.
- Berleant, Arnold (1991), *Art and Engagement*. Philadelphia: Temple University Press.
- Forest, Benjamin, Johnson, Juliet (2002), Unraveling the Threads of History. Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow. – *Annals of the Association of American Geographers*, 92(3), 524-547.
- Iarskaja-Smirnova, E., Romanov, P. (2001), At the Margins of Memory. Provincial Identity and Soviet Power in Oral Histories, 1940-1953. – *Provincial Landscapes. Local Dimensions of Soviet Power, 1917-1953*, D.J. Raleigh (ed.). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 299-329, 390-394.
- Johnson, Nuala (1995), Cast in Stone. Monuments, Geography, and Nations. – *Environment and Planning D: Society and Space* 13, 51-65.
- Lavrenova, O.A. (2004), Obraz mesta i jego znatšeniije v kulture provintsii. – *Geopanorama russkoi kultury. Provintsija i jego lokalnyje teksty*, otv. red. L.O. Zaionc et al.. M.: Jazyki russkoi kultury, 413-426.
- Lindgren, Liisa (2000), *Monumentum. Muistomerkien aatteita ja aikaa*. Helsinki: SKS.
- Lotman, Juri (1992), *Izbrannyje stati. Tom I. Stati po semiotike i tipologii kultury*. Tallinn: Aleksandra.
- Lurje, V.F. (2003), Pamjatnik v gorode. Ritualnomifologitšeski kontekst. – *Sovremennyi gorodskoi folklor*, otv. red. S.Ju. Nekljudov. Moskva: RGGU, 420-429.
- Mitchell, Don (2003), Cultural Landscapes. Just Landscapes or Landscapes of Justice? – *Progress in Human Geography* 27/6, 787-796.
- PKL = *Pskovski kraj v literature* (2003), pod red. N.L. Veršininoi. Pskov: PGPI.
- Puškin, A.S. (1956), *Polnoje sobranije sotšinenij v desjati tomah*. Izd. 2-oje. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Raivo, Petri J. (2004), Historialliset maisemat ja maantieteellinen muisti. Näkökulmia sotahistorian sijainnilliseen representaatioon. – *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Ympäristöalan julkaisuja, Oulun yliopisto. Toim. Raine Mäntysalo. Jyväskylä: Atena kustannus, 141-163.
- Sidorov, Dimitri (2000), National Monumentalization and the Politics of Scale: The Resurrections of the Cathedral of Christ the Saviour in Moscow. – *Annals of the Associations of American Geographers* 90(3), 548-572.
- Stites, Richard (1989), *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- ZN = *Zemlja novorževskaja* (1993 alkaen) – *Znamja truda* (1993 asti), Raionnaja gazeta. Novoržev.
- ZT = *Znamja truda* (1993 asti) – *Zemlja novorževskaja* (1993 alkaen), Raionnaja gazeta. Novoržev.